

Kapitalno djelo o starinskim svadbenim običajima

Stanislav VUKOREP, *Sjahali kićeni svatovi. Hrvatski ženidbeni običaji u jugoistočnoj Hercegovini*, Neum, Muzej i Galerija Neum, 2019, 295 str.

Marko Dragić
mdragic@ffst.hr

Stanislav Vukorep (Trebinje, 1951.), viši je stručni referent u miru. Bio je dugogodišnji djelatnik u *Zavodu za zaštitu kulturno-povijesne baštine Hercegovacko-neretvanske županije* u Mostaru. Voditelj je etnografske zbirke u Zavičajnoj kući »Hutovo« u Hutovu, te suosnivač i urednik časopisa *Vrutak*. Snimatelj, zapisivač i je istraživač duhovne i materijalne baštine u južnoj Hercegovini. Rezultati njegova rada su, primjerice: godine 1990. otkrio je urbanizirano prapovijesno naselje iz ranobrončanog doba na Prisjeci u Hutovu; sudjelovao je u otkrivanju vrijednog nalaza *Neumski ratnik* iz željeznog doba u Vranjevu Selu kod Neuma. Istraživao je i sudbinu hrvatskih žrtava Drugoga svjetskog rata i poraća u istočnoj Hercegovini. Publicirao je osam knjiga, a isto toliko ih je u pripremi. Objavio je stotinjak znanstvenih, stručnih i popularnih radova te sudjelovao na tridesetak znanstvenih skupova. Radovi i monografije Stanislava Vukorepa prema *Scholar Googlu* idu u red najcitiranijih znanstvenika humanističkih znanosti u Bosni i Hercegovini. Član je uredništva edicije *Humski zbornik* (u kojoj je dosada izišlo 12 zbornika) te godišnjaka *Stolačko kulturno proljeće*. Njegovim su se fotoarhivom služili mnogi autori knjiga i priređivači monografija. Sudjelovao je u snimanju dokumentarnih filmova o nematerijalnoj kulturnoj baštini. Pripremio je i s članovima Društva prijatelja starina Hutovo 1998. godine snimio dokumentarac *Badnji dan u Hutovu*.

Na početku Uvoda autor piše:

»Tradicionalni ženidbeni običaji izvodili su se do kraja šezdesetih godina 20. stoljeća, dok se držalo do običaja i svadbenog i svakog drugoga reda. Vrijeme je to bilo kada su svatovi jahali na biranim konjima i kada se znalo i poštivalo ulogu svata u svatovima. Ženidba, ili udaja najavljivana je i odobravana ili nije, za ručkom na Božić ujutro.«

Tada su tradicionalno planirani i ostali važniji radovi kućne zajednice u nastupajućoj godini. Kako i dolikuje znanstvenome radu, autor u Uvodu navodi i dosadašnja istraživanja ženidbenih običaja u Popovu. Don Vicko Palunko za vrijeme župnikovanja župom Ravno od 1869. do 1871. godine zapisivao ženidbene običaje u Popovu te ih publicirao 1908. godine u XIII. knjizi *Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena*, Zagreb, 1908. godine. Nazdravice koje je zapisao don Palunko, Stanislav Vukorep navodi u prilogima. Ljubo Mićević u svom radu *Život i običaji Popovaca*, spominje rad don Palunka. U knjizi donosi »Ženidbu i udaju« i piše: »Ja sam ovdje, koliko sam mogao, obuhvatio sve«, misleći na ženidbene običaje katolika i pravoslavnih, navodi Vukorep. Skupina istraživača s bivšeg Instituta za proučavanje folkloru Bosne i Hercegovine 1957. godine ispitala je etnološko-folklorističke značajke neumskoga kraja. Ta je skupina ustvrdila da su vrlo slični svadbeni običaji u neumskim selima i u Popovu polju. Tim radom od zaborava su sačuvani stari običaji i stare pjesme »koje je 'moja majka čula od svoje majke, a ona od svoje bake', ili 'sve sam pjesme čuo od oca. Bio je nepismen. On je naslijedio pjesme od svojega oca, mojega djeda', a u ovome sam radu prenio nekoliko starih svatovskih pjesama koje nisu bile zapisane«, navodi Stanislav Vukorep.

Starinske ženidbene običaje pratilo je iznimno veselje koje se osjećalo u cijelom selu. Ženidbeni običaji odvijali su se po strogo ustaljenoj proceduri, a pratile su ih milozvučne usmene lirske pjesme djevojaka i momaka te zdravice svatova. Međutim, ti su običaji išezli kao i mnogi drugi negdašnji običaji.

Fotografije koje autor publicira u monografiji dokumenti su i uspomene o starinskim ženidbenim običajima. Međutim, malo je fotografija sa svadbi, jer nije bilo ni fotoaparata ni fotografa. Stoga je malo sačuvanih fotografija, a autor se potrudio da ih pronađe više od 300 i publicira ih u monografiji.

Autor je monografiju komponirao od pet poglavlja te Priloga i Nazdravica. Prvo poglavlje naslovljeno je »Prvi susret momka i djevojke«. Momak i djevojka mogli su se zagledati u kolu, na sijelu, na vrelima, čuvajući stoku, u društvu kod crkve. Prve susrete često je preporučivala rodbina, kolegice, kolege pa i roditelji. Prvi razgovori mladića i djevojke nazivani su »ćosanje«. Tada bi roditelji budno motrili na svoju kćer ili sina propitujući podrijetlo izabrane osobe sve do »devetoga koljena«. Istovjetno je bilo i u drugim mjestima, primjerice u Konavlima. Ukoliko bi jedna djevojka drugoj »odvratila« momka i primamila ga sebi, uslijedila bi kletva:

*Imala sam drago odabrano,
A sad mi ga druga primamila,
Dabogda se i s njim pomamila,
Pomamna ga po gori vodila!* (str. 20)

U tradicijskoj kulturi Hrvata teškim grijehom se smatra »kuđenje« djevojke (loše pričanje o njoj). Autor nadalje piše o vremenima kad su drugi momku

prosili djevojku navodeći nekoliko predaja koje o tome svjedoče. Potom je riječ o prvim vijestima o ženidbi; »umaknuću djevojaka«; prošnji (prosidbi) djevojke redovnim putem i starim svatima; pripremi djevojačkog ruha i slaganju sanduka; djevojačkom sijelu; pozivanju svatova; svatovskom konju; kućedomaćinu i starom svatu; zvanjima i titulama svatova i o barjaku.

Drugo poglavlje nosi naziv »Svadba«, a počinje opisom okupljanja svatova u mladoženjinim dvorima. Svatovi su se okupljali ujutro kod mladoženje. Djevojke su kitile svatovske konje te kolale i pjevale prigodne lirske pjesme. Početkom šezdesetih godina 20. stoljeća harmonika je sve više potiskivala tradicionalne svadbene pjesme i običaje. Kad su svatovi izlazili iz kuće rođaci i drugi mladići izvode su im konje, gledali jesu li zobnice pune te provjeravali ima li što ispod sedla da konj ne zbací svata. Stanislav Vukorep piše da su posljednji svatovi konjanici bili 1967. godine u Andrije Konjevoda i Boška Matića Mojića iz Hutova. Iste godine (21. siječnja) u Joze Njavre s Cerovice bilo je 27 svatova, što pokazuje da se već polovicom šezdesetih godina prošloga stoljeća broj svatova povećao. Posljednji svatovi na konjima jahali su 1968. godine na Osječenici. Na Borićevini (Stjepan Križu) posljednji svatovi na konjima bili su Vidoja Raguža 1968. godine. Svatovi Laze Lazarevića-Janjića i Kate Perić, posljednji na konjima, bili su 1971. na Hotnju Hutovskom.

Djevojke pjevačice pjesmom drevnoga mitskoga postanja upozoravale su svatove da im je vrijeme krenuti mladenkinj kući:

*Blago tebi, moj nevene,
i onome 'ko te bere.
I ja bi' te mlada brala,
ali sada nemam kada,
jer ja ženim brata svoga,
preko Save u Posavlje,
preko Drine vode ladne.
Kad su bili odovuda,
Drina voda presanula,
svati tuda prelazili.
Kad su bili odotuda,
Drina voda na valove.
Progovara stari svate:
»Đe je ođe mladoženja?
Zna li ovoj vodi gaza?«
Mlado momče mladoženja
pregazio Drinu vodu,
Drinu vodu na končiću.
Svi svatovi prelazili,
mladoženja povratio,
svoju curu ukrkio (str. 104-105).*

U monografiji se navode notni zapisi desetak pjesama. Autor potom piše o djevojačkim dvorima pred dolazak svatova; svadbenom ručku; djevojačkom pripijevanje (*kolarini*); kićenju svatova; mladenkinjoj haljini; pripremanju svatova za povratak; otkupu sanduka i bale; ispraćaju mlade iz roditeljskoga doma. Mladoženja nije imao nikakav svatovski znak (u nekim je selima kićen maramicom). Uoči samog vjenčanja s prijateljem bi dojahao na konju k crkvi i pričekao svatove. Sa svatovima bi ušao u crkvu i s mladom pristupio vjenčanju. Poslije vjenčanja i mise mladoženja je žurio kući. Kod kuće su ga djevojke dočekivale pjesmom, a on bi ih darivao posipljući ih sitnim novcem, voćem i bombonima te primao čestitke od roditelja, rodbine i svih nazočnih. Svatovi i mlada su poslije vjenčanja uživali su kod crkve te bi se uputili mladoženjinjinoj kući gdje bi ih dočekali mladoženja s kućnim domaćinom.

Mladoženja za večerom nije sjedio s mladom nego je posluživao svatove večerom i pićem. Svadbeno veselje održavalo se u mladoženjinu domu, a ako nije bilo dovoljno prostora ispraznile bi se i kuće susjeda u kojima se održavalo svadbeno sijelo. Svadbena su sjela uz gangu, bečarac i kola, biračko i trojanac, uz usmenu harmoniku trajala do zore. Lijerica i lindžo imali su prednost pred ostalim kolima u gradačkom i hutovskom kraju.

Prvo jutro u novom domu mladenka se morala pridržavati običaja, ako ne bi »brstinu« s puta digla zamjerilo bi joj se. Stari je gradački običaj bio da se po kući ujutro pospe pljeva i slama da bi mlada imala što više mesti. Trebala je iznijeti vodu, sapun, ručnik i polijevati svatovima da se umiju. Drevni običaj bio je da svaki svat na umivanju mladoj daruje po dukat. Uslijedila bi kava. Potom bi mlada otvarala sanduk, vadila pogaču koju bi s jedne strane uzeli mladoženja i kum, a s druge strane mlada i djeverovi te bi je lomili i davali svakom svatu po komadić da pojede. Nakon toga mlada bi darivala svatove. Poslije ručka svatovi su odlazili svojim kućama. Kada bi mlada ostala sama s novim ukućanima svekar bi joj pružio ruku i savjetovao da nitko izvan kuće ne smije znati što će se u toj kući raditi. Svekar bi nastavio savjetovati da se u toj kući ništa ne zaključava i da ključ od sanduka koji je donijela može objesiti o gredi gdje su bili obješeni i drugi ključevi. Taj običaj zadržao se u nekim obiteljima do dana današnjega.

»Poslije svadbe«, naslov je trećega poglavlja u kojemu autor piše o odlasku mlade u pohode (prvine), u roditeljski dom koji bi uslijedio prve subote (ili sedam dana) nakon svadbe. S mladom su išli svekar, djeverovi, kum, negdje i prvijenac. U starije doba mladin prvi posjet roditeljima bio je bez pratnje mladoženje. Kada su zetovi pošli natrag punice su im darivale živu kokoš.

U župi Hrasno bio je običaj da sve mlade, obučene u robu kao na vjenčanju, a bez koprene, ali s trobojnicom dođu k crkvi na Male poklade u Gracu, na Velike (završne) poklade u Hrasno, gdje je bilo središnji *dernek od mora do Stoca*. Mlade iz župe Trebinje, s đeverovima su išle na *dernek* u Donje Hrasno, kamo je bila glavna ocjena mladenki (nevjesta). *Dernek* (smotra mladenki) je bio i kod župnih crkava u Ravnom, Prenju i Rotimlju. Župnik bi u Hrasnu sve mladence

taj dan skupa blagoslovio. Poslije mise bi žene (*žiri*) zagledale mladenke pa je to bila i *smotra* mladenki, na kojoj se *gledalo* koja je najljepša.

Do kraja tridesetih godina 20. stoljeća mlade su na Velike poklade u Hrasno dolazile u pratnji djeverova i izvodile razne nepodopštine, što nalazimo u svećeničkim izvješćima, a i u pričama starijih osoba.

»Vanjsko vladanje je bilo sablažnjivo, i djeverova i udavača prema njima, a osobito udavača prema ostalim muškarcima. Zalijetale bi se za svakim, grlile, ljubile, nepristojno zadirkivale. Pri tome nitko od muške čeljadi nije mogao mirno proći i smatrale su se sve valjanijima one koje su se 'bolje uskakale', koje su znale izvoditi veće nepodopštine, tj. koje su se raskalašeniye vladale.«

Neka mlada bi i zapjevala: *Udadoh se i nazva se neva, / nikad više curina imena. / Ja sam dragog naučila reda, / kad se ljubi da se ne ujeda.*

To je bio »njihov« dan kada su *smjele* raditi razne nepodopštine. Ako bi na derneku bio neki momak koji je, ne daj Bože, prevario ili ostavio neku od njih, »kuku njemu« pa bi čak »ujedale za štogod stignu«. Raskopčale bi mladićima hlače, pogotovo onima koji su bili sramežljivi, pa bi pojedinci navodili mlade da im to čine.

Svećenici su javno kritizirali to ponašanje i borili se protiv toga običaja, opominjali, prozivali, kritizirali. Taj običaj je iskorijenjen, zahvaljujući don Mitru Papcu, župniku u Gracu. Vrijeme je učinilo svoje, nema više derneka, nema sastajanja mladih, nema ni starih običaja.

Punica je u zetovu kuću prvi put išla na Uskrs, a zetu je nosila obojena uskr-sna jaja. U »Prilozima« autor piše o Ivi Svilenom te navodi 24 priloga.

Višestruko je značenje monografije »Sjahali kićeni svatovi. Hrvatski ženidbeni običaji u jugoistočnoj Hercegovini«, Stanislava Vukorepa koji je uložio golem višegodišnji trud na terenu istražujući i izvorno snimajući negdašnje ženidbene običaje i tradicijske primjere lirskih svadbenih pjesama te primjere folklornoga kazališta i retoričkih oblika. Stanislav je monografiju satakao najljepšim tkanjem koje mu je kazivalo 61 kazivač i kazivačica. Nekoliko tih kazivačica i kazivača nije više među živima. Zahvaljujući Stanislavu Vukorepi njihova memorija i njihova imena ostaju trajnim naslijeđem pokoljenjima. Snimanje nematerijalne kulturne baštine iznimno je teško i u biti je to borba sa zaboravom. To je civilizacijski čin! Drugi narodi ponose se svojom baštinom, čuvaju je i promoviraju, a u Bosni i Hercegovini...?

Stoga je rad Stanislava Vukorepa paradigmatički. I ova njegova monografija izniman je doprinos etnologiji, antropologiji, filologiji i etnoglazbi.